

С.К. Күмісбеков¹, С.М. Әбіжанов²

¹Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің Б.Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

²Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің М. Есболатов атындағы Алматы академиясы,
Алматы қ., Қазақстан Республикасы

ШЕТЕЛДІК МЕМЛЕКЕТТЕРДІҢ ЖАППАЙ ТӘРТІПСІЗДІКТЕР ҮШІН ҚЫЛМЫСТЫҚ ЖАУАПКЕРШІЛІГІ ТУРАЛЫ ЗАҢНАМАСЫНА САЛЫСТЫРМАЛЫ ТАЛДАУ

Аннотация. Мақала шетелдік мемлекеттердің заңнамасындағы жаппай тәртіпсіздіктер субъектілерінің қылмыстық жауапкершілігін саралау мәселелерін зерттеуге арналған. Шетелдік тәжірибені зерттеу заңгерге жаңа көзқарастар ашады және оған өз елінің құқығын жақсы білуге мүмкіндік береді. Авторлар қоғамдық тәртіпті бұзған жаппай тәртіпсіздіктер үшін қылмыстық жауапкершілікті көздейтін шет елдердің қылмыстық заңнамасына салыстырмалы талдау жүргізеді. Мақалада жаппай тәртіпсіздік субъектілерін шетелдердің заңнамасы бойынша қылмыстық жауапкершілікке тарту мәселесінің өзектілігі айтылады. Авторлар зерттелетін елдердің заңнамасында қылмыс субъектісінің жасы бірдей емес деген қорытынды жасайды. Бұл зерттеу шетелдердегі қылмыстық құқық бұзушылықтарға қарсы іс-қимылдың тиімділік деңгейін талдауға мүмкіндік береді. Авторлар жаппай тәртіпсіздіктер барлық мемлекеттерде қоғамдық тәртіпке қарсы қылмыс ретінде танылады деген қорытынды жасайды.

Түйінді сөздер: талдау; заңнама; қылмыс; жаппай тәртіпсіздік; жауапкершілік; қауіпсіздік; қоғамдық тәртіп; ұйымдастырушы; қатысушы.

С.К. Күмісбеков¹, С.М. Абижанов²

¹Карагандинская академия Министерства внутренних дел Республики Казахстан имени Б.Бейсенова,
г. Караганда, Республика Казахстан

²Алматинская академия Министерства внутренних дел Республики Казахстан имени М. Есболатова,
г. Алматы, Республика Казахстан

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН ОБ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА МАССОВЫЕ БЕСПОРЯДКИ

Аннотация. Статья посвящена исследованию проблем дифференциации уголовной ответственности субъектов массовых беспорядков в законодательстве зарубежных стран. Изучение зарубежного опыта открывает перед юристом новые горизонты, дает ему возможность лучше узнать права своей страны. Авторами проведен сравнительный анализ уголовного законодательства зарубежных стран, предусматривающего уголовную ответственность за массовые беспорядки, нарушающих общественный порядок. Актуализируется проблема привлечения субъектов массовых беспорядков к уголовной ответственности по законодательству зарубежных стран. В статье делается вывод о том, что подход к определению возраста субъекта преступления в законодательстве исследуемых стран неодинаков. Данное исследование представляет возможность проанализировать уровень эффективности противодействия уголовных правонарушений зарубежных стран. Авторы делают вывод, что массовые беспорядки признаются преступлением против общественного порядка во всех государствах.

Ключевые слова: анализ; законодательство; преступность; массовые беспорядки; ответственность; безопасность; общественный порядок; организатор; участник.

S.K. Kumisbekov¹, S.M. Abizhanov²

¹Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beisenov, Karaganda c., the Republic of Kazakhstan

²Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after M. Esbulatov, Almaty c., the Republic of Kazakhstan

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE CRIMINAL LEGISLATION OF FOREIGN COUNTRIES ON CRIMINAL LIABILITY FOR MASS RIOTS

Abstract. The article is devoted to the study of the problems of differentiation of criminal liability of subjects of mass riots in the legislation of foreign countries. Studying foreign experience opens up new horizons for a lawyer, gives him the opportunity to learn more about the rights of his country. The authors conducted a comparative analysis of the criminal legislation of foreign countries, which provides for criminal liability for mass riots that violate public order. The problem of bringing the subjects of mass riots to criminal responsibility under the legislation of foreign countries is being actualized. The article concludes that the approach to determining the age of the subject of the crime in the legislation of the studied countries is not the same. This study provides an opportunity to analyze the level of effectiveness of countering criminal offenses in foreign countries. The authors conclude that mass riots are recognized as a crime against public order in all states.

Keywords: analysis; legislation; crime; mass riots; responsibility; security; public order; organizer; participant.

DOI: 10.52425/25187252_2023_29_50

Кіріспе. Жария іс-шараларды өткізу құқығы Қазақстан Республикасының Конституциясында бекітілген. Осыған байланысты бұл құқықтық қатынастар мемлекет тарапынан да, қоғам тарапынан да ерекше назар аударуды талап етеді. Біздің қоғамда болып жатқан демократиялық құбылыстар адамдарды әр түрлі митингілерге, шерулерге, демонстрацияларға және т.б. алып шығуда. Бұл өз кезегінде қоғамдық тәртіп пен қоғамдық қауіпсіздіктің сақталуына зиянын тигізеді [1]. Бейбіт мақсатта басталған жиналыстар, митингілер мен демонстрациялардың соңы жаппай тәртіпсіздіктерге алып келуде.

Жаппай тәртіпсіздіктер – әлемнің көптеген елдерінде жасалатын қылмыстық құқық бұзушылық. Олардың әрқайсысында жаппай тәртіпсіздіктерге қарсы тұрудың өзіндік тәжірибесі бар. Қылмыстық жауапкершілікті реттеу бөлігінде осы тәжірибені зерттеу сөзсіз ғылыми қызығушылық тудырады. Шетелдік тәжірибені зерттеу заңгерге жаңа көкжиектер ашады, оған өз елінің құқығын жақсы білуге мүмкіндік береді, өйткені бұл құқықтың нормаларын басқа жүйелермен салыстырғанда ғана ерекше айқындалады. Ұжымдық агрессияны шығарудың бір түрі –

жаппай тәртіпсіздіктер.

Зерттеудегі басты назар шетелдік қылмыстық заңдардың Ерекше бөлігінің жүйесіндегі жаппай тәртіпсіздіктердің және қоғамдық тәртіпті бұзудың «жаппай» терминологиясына, қылмыс құрамының объективті белгілерін сипаттауға, оны жасағаны үшін қылмыстық жауапкершілікті саралау құралдарына аударылады.

Әдістер мен материалдар. Ғылыми мақаланы жазу барысында құқықтық, салыстырмалы-құқықтық, құрылымдық, логикалық және құқықтық актілердің нормаларын түсіндіру әдістері қолданылды.

Негізгі бөлім. Германия. Германияның ҚК-нің «Қоғамдық тәртіпке қарсы жазаланатын іс-әрекеттер» атты 7-бөлімі «адамдар тобының зорлық-зомбылық әрекеттерімен ұштасқан қоғамдық тыныштықты бұзғаны үшін» жауапкершілікті көздейді. Германияның Қылмыстық кодексінде §125а қарастырылып отырған қылмыстың мынадай құрамы болған кезде:

1. өзімен бірге атыс қаруы болған уақытта;
2. қылмыс жасау барысында өзімен бірге қолдануға арналған басқа қаруы болған уақытта;
3. зорлық-зомбылық әрекеттерімен басқа

адамды өлімге немесе денсаулығына ауыр зиян келтіру немесе басқа біреудің мүлкіне тонаған уақытта, алты айдан он жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыру жаза болып табылады¹.

Австрия. Австрияның Қылмыстық кодексінің «Қоғамдық тыныштыққа қарсы қылмыстық іс-әрекеттер» атты 20-бөлімінде «Адамдар тобының зорлық-зомбылығымен байланысты қоғамдық тәртіпті бұзғаны» үшін қылмыстық жауапкершілік қарастырылған (§274). «Жаппай тәртіпсіздік» термині қолданылмайды. Онда «адамдар тобының жиынтығы» деген термин қолданылады. Австрияның Қылмыстық кодексінде (§274) екі қылмыс құрамы бар:

«1. Адамдар тобының жиынына саналы түрде қатысып, ауыр кісі өлтіруді (§75), кісі өлтіруді (§76), ауыр дене жарақатын (§126) жасауға бағытталса және зорлық-зомбылық жасалса, екі жылға дейін бас бостандығынан айыру жазасына кесіледі.

2. Жиынға басшы ретінде қатысатын немесе қатысушы бола отырып, 1 абзацта келтірілген қылмыстық әрекеттердің бірін орындайтын немесе оның өтуіне көмектескен (§12) кез келген адам үш жылға дейін бас бостандығынан айыру жазасына кесіледі». Көрсетілген параграфта жазалауға жатпайтын норма көзделген, яғни §274 1 абзацта осы жиыннан зорлық-зомбылық әрекеттерін қолдануға дейін адам өз еркімен кететін болса немесе оны жасауға тырысатын болса жауапкершілікке тартылмайды².

Испания. Испанияның Қылмыстық кодексінде қоғамдық тәртіпке қарсы қылмыстар арасында «Қоғамдық тәртіпсіздіктер туралы» атты III тарауының 557-бабында қоғамдық тәртіпті топ болып бұзғаны үшін жауапкершілік қарастырылған. Яғни, «топта әрекет ете отырып, қоғамдық тыныштыққа қарсы қол сұғушылық жасау мақсатында, адамдарға дене жарақатын келтіру, мүлікке зиян келтіру, қоғамдық

жолдарда немесе оларға жақындау жолдарында кедергілер туғызу, олар арқылы қозғалатын адамдарға қауіп төндіріп, құрылыстарды немесе ғимараттарды басып алу арқылы қоғамдық тәртіпті бұзған адам алты айдан үш жылға дейін бас бостандығынан айыру жазасына кесіледі»³. Испания Қылмыстық кодексінің 513-бабында заңсыз жиналыстар немесе манифестациялар мынадай жағдайларда жазаланады:

1) қандай да бір қылмыс жасау мақсаты бар адамдардың жиналуы;

2) қаруы, жарылғыш құрылғылары, соққы беретін заттары және кез келген басқа да қауіпті объектілері бар адамдардың қатысуымен жасалуы⁴.

Франция. Францияның Қылмыстық кодексінде «Қоғамдық тыныштыққа қол сұғу туралы» атты I тарауында «Құқыққа қарсы жиынға қатысу туралы» атты бөлімі бар.

431-3-бабында жиынға мынадай анықтама беріледі: «кез келген қоғамдық орында кез келген қоғамдық тәртіпті бұзуы мүмкін адамдардың жиналуы». Бұл бап сонымен қатар рұқсатсыз жиналысты таратуға арналған ведомстволардың күш қолдану ережелерін реттейді⁵.

Франция ҚК-нің 431-4, 431-5, 431-6 баптары жиынға қатысқаны және қатысуға арандатқаны үшін жауапкершілікті көздейді. Жиынға қатысқаны үшін жауапкершілік қатысушының қарулануына байланысты сараланады. 434-4 бап жиынға қарусыз қатысқаны үшін, ал 434-5 бап жиынға қару алып қатысқаны үшін жауапкершілікті көздейді. Тарқау туралы талаптан кейін жиналысқа қатысуды қасақана жалғастырған, бірақ өзімен бірге қару-жарағы жоқ адамдар жасаған іс-әрекет, бір жылға бас бостандығынан айыруға және 100 000 франк айыппұлмен жазаланады (қазіргі уақытта айыппұл еуромен төленеді) (434-4-бап). Ал жиынға қарулы адамның қатысуы үш жылға

¹ German Criminal Code (Strafgesetzbuch – StGB) [Electronic resource] – Access mode: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/englisch_stgb.html (Access data: 24.06.2023).

² Strafgesetzbuch [Electronic resource] – Access mode: <http://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/93674/109612/F467747936/AUT93674%20Ger.pdf> (Access data: 24.06.2023).

³ The Spanish Criminal Code [Electronic resource] – Access mode: https://www.mjusticia.gob.es/es/AreaTematica/DocumentacionPublicaciones/Documents/Criminal_Code_2016.pdf (Access data: 24.06.2023).

⁴ Сол жерде.

⁵ Уголовный кодекс Франции. – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. – 650 с.

бас бостандығынан айыруға және 300 000 франк айыппұлмен жазаланады (абзац 1, 434-5 бап)⁶.

Жиынға қарулы адамның қатысуына жауапкершілік артады, егер тарқау туралы талаптан кейін қасақана жалғастырған жағдайда, бес жылға бас бостандығынан айыру және 500 000 франк көлемінде айыппұл салуға дейін артады (абзац 2, 434-5 бап)⁷.

Францияның Қылмыстық кодексі құқыққа қарсы жиындарға қатысудан басқа бұқаралық іс-шараларға, мысалы, манифестке қатысуды қылмыстық деп таниды. Құқыққа қарсы жиынның заңсыз манифестен айырмашылығы қылмыстық заңнамада түсіндірілмеген. Осыған байланысты айтылған А.А. Меньшихтің пікірімен келісуге болады, «құқыққа қарсы жиын кездейсоқ адамдардың стихиялық бірлестігін білдіреді (яғни, жиынға қатысу туралы алдын ала келіспеген), ал заңсыз манифест – бұл жалпы мақсатпен біріккен адамдардың алдын ала ұйымдастырылған, жоспарланған жиналысы» [2].

Швеция. Швецияның 1962 жылғы Қылмыстық кодексі «Қоғамдық тәртіпке қарсы қылмыстар туралы» атты тарауында жаппай тәртіпсіздікке арнайы екі бап қарастырылған. 1-бапқа сәйкес «егер көпшілік қоғамдық билікке қарсы топтық зорлық-зомбылық жасау немесе басқа жолмен мәжбүрлеу немесе мәжбүрлеу ниетін көрсету арқылы қоғамдық тәртіпті бұзғаны немесе белгілі бір шараларға кедергі келтіргені» үшін арандатушылары мен басшылары төрт жылдан аспайтын мерзімге бас бостандығынан айырылады, ал басқа топ мүшелері екі жылдан аспайтын мерзімге айыппұл немесе бас бостандығынан айырылады⁸. Егер тобыр тарап кететін болса, онда тек арандатушылары мен басшылары ғана қылмыстық жауапкершілікке тартылады (айыппұл немесе екі жылдан аспайтын мерзімге бас бостандығынан

айыру). Швецияның Қылмыстық кодексінің 16-тарауының 2-бабында зорлық-зомбылықпен жасалған жаппай тәртіпсіздіктер үшін жауапкершілік қарастырылған. «Егер 1-бапта көрсетілген ниетпен тобыр биліктің болуына қарамастан адамға немесе мүлікке қарсы топтық зорлық-зомбылық жасай бастаса», онда арандатушылары мен басшылары он жылдан аспайтын мерзімге бас бостандығынан айырылады, ал тобыр мүшелері айыппұл немесе төрт жылдан аспайтын мерзімге бас бостандығынан айырылады⁹.

Осылайша, Швеция заң шығарушысы тәртіпсіздіктер үшін жауапкершілікті екі критерий бойынша ажыратады: қылмыстағы рөлі, сондай-ақ тәртіпсіздіктер кезінде зорлық-зомбылық жасау фактісі. Осыған ұқсас тәсіл Жапонияның қылмыстық заңнамасында орын алады.

Дания. Данияның Қылмыстық кодексі қоғамдық қауіпсіздік пен тәртіпке қарсы қылмыс ретінде арандатушылықты, басшылықты және заңсыз жиналысқа қатысуды қылмыс деп есептейді. Мәселен, «адамдарға немесе мүлікке қатысты зорлық-зомбылықты жүзеге асыру немесе қорқыту ниетімен заңсыз жиналысқа итермелейтін кез келген адам» (абзац 1 §133) үш жылдан аспайтын кез келген мерзімге қамаққа алуға немесе түрмеге қамау түріндегі жазаға тартылады. «Дәл осындай жаза мақсаты айқын болып табылатын заңсыз жиналыстарға басшы ретінде әрекет ететіндерге және мемлекеттік органдардың заңды түрде берген тарқау туралы бұйрықты орындамаған кез келген қатысушыға қатысты қолданылуы керек. Алайда қатысушыларға жаза айыппұлға дейін төмендетілуі мүмкін» (абзац 2 §133).

Мақсаты айқындалған кез келген заңсыз жиналыстың басшыларына неғұрлым қатаң жаза – алты жылға дейін бас бостандығынан айыру тағайындалады. Жасалған қылмысқа қатысушылар да осындай жазаға тартылады

⁶ Уголовный кодекс Франции. – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. – 650 с.

⁷ Сол жерде.

⁸ Уголовный кодекс Швеции. – Юридический центр Пресс, 2001. – 320 с.

⁹ The Swedish Criminal Code [Electronic resource] – Access mode: <https://www.government.se/contentassets/7a2dcae0787e465e9a2431554b5eab03/the-swedish-criminal-code.pdf> (Access data: 24.06.2023).

(абзац 3 §133)¹⁰. Осылайша, жауапкершілікті саралауда адамның рөліне емес, заңсыз жиналыс барысында қылмыс жасау фактісіне байланысты жүзеге асырылады.

Америка Құрама Штаттары. АҚШ-тың Үлгі кодексінде «Тәртіпсіздіктерді жасау. Тарқау туралы бұйрыққа бағынбау» атты 250.1-бабындағы белгілер қоғамдық тәртіп пен әдептілікке қол сұғушылық болып табылады. АҚШ-тың заңдар кодексінде 18-бөлімнің 1-бөлігінің 102-тарауы жаппай тәртіпсіздіктерге арналған. Бұл тарауда екі абзац бар:

А) §2101-де жаппай тәртіпсіздіктерге қатысқаны үшін айыппұл және (немесе) 5 жылға дейін бас бостандығынан айыру түріндегі жауапкершілік белгіленеді.

Б) §2102 «жаппай тәртіпсіздік» термині қоғамдық тәртіпті бұзуды білдіреді, оның мынандай белгілері болады:

1) үш және одан да көп адамдар жиналып қандай да бір өзге адамның мүлкіне немесе жеке басына нақты зиян келтірілген актісі немесе зорлық-зомбылық актілері;

2) зорлық-зомбылық актілерін орындауы айқын ұжымдық түрде немесе үш және одан да көп адамдардың жеке немесе дереу орындауға қабілетті қандай да бір актіні немесе зорлық-зомбылық актілерін жасау¹¹.

Корея. Корея Республикасының Қылмыстық кодексі «Қоғамдық тәртіпке қарсы қылмыстар» атты V тарауында олардың қатысушыларының санын нақтыламай, жаппай тәртіпсіздіктерге ұқсас екі қылмыс құрамын көздейді.

1. Зорлық-зомбылық пен қорқыту арқылы жойқын әрекеттер жасау үшін көп мөлшерде жиналған адамдар ауыр жұмыс түрінде жазалануға немесе бір жылдан он жылға дейін мерзімге бас бостандығынан айыруға не он бес миллион воннан аспайтын мөлшерде айыппұл салуға жатады (115-бап).

2. Зорлық-зомбылық пен қорқыту арқылы жойқын әрекеттер жасау үшін көп мөлшерде

жиналған адамдар бақылауды жүзеге асыруға уәкілеттік берілген лауазымды адамдардың бұйрығынан кейін әрекеттерін жалғастыратын болса көп мөлшерде жиналған адамдар ауыр жұмыс түрінде жазалануға немесе екі жылдан аспайтын мерзімге бас бостандығынан айыру не үш миллион воннан аспайтын мөлшерде айыппұл салуға жатады (116-бап)¹².

Жапония. Жапонияның 1907 жылғы (2017 жылғы өзгертулермен) Қылмыстық кодексінің «Қоғамдық тәртіпті бұзумен байланысты қылмыстар» атты тарауда тәртіпсіздіктер мен тарқау туралы талапты орындамағаны үшін жауапкершілікті қарастырады. Жапония ҚК-нің 106-бабына сәйкес мынадай жағдайларда қылмыс жасады деп танылады және оның төмендегідей белгілері болады:

1. Көшбасшылар мәжбүрлі жұмыс жасауға немесе бір жылдан он жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.

2. Жаппай тәртіпсіздіктердің атсалысқан немесе адамдар тобын басқарған адамдар алты айдан жеті жылға дейін мәжбүрлі жұмыс жасауға немесе бас бостандығынан айырумен жазаланады.

3. Басқалардың соңынан ерген адамдар жүз мың иенге дейін ақшалай айыппұлмен жазаланады¹³.

Қытай. Қытай Халық Республикасының Қылмыстық кодексінде қоғамдық тәртіпті жаппай бұзғаны үшін жауапкершілік қарастырылмаған. ҚХР ҚК-нің 278-бабы «халықты мемлекеттік заңдар мен әкімшілік нормативтік актілердің орындалуына қарсылық білдіруге шақырғаны» үшін ғана жауапкершілікті көздейді. Мұндай қылмыс үшін 3 жылға дейін бас бостандығынан айыруға, қысқа мерзімді қамауға алуға, қадағалауға немесе саяси құқықтарынан айыруға жазаланады. Қылмыс құрамын саралау кезінде «ауыр зардаптарға әкеп соққан дәл сол әрекет» – 3 жылдан 7 жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға

¹⁰ Danish Criminal Code [Electronic resource] – Access mode: <https://www.globalwps.org/data/DNK/files/Danish%20Criminal%20Code.pdf> (Access data: 25.02.2023).

¹¹ Title 18 of the United States Code [Electronic resource] – Access mode: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/18/part-I/chapter-102> (Access data: 25.02.2023).

¹² Criminal Code of the Republic of Korea [Electronic resource] – Access mode: https://elaw.klri.re.kr/eng_service/lawView.do?hseq=28627&lang=ENG (Access data: 25.02.2023).

¹³ The Criminal Code of Japan [Electronic resource] – Access mode: <https://www.japaneselawtranslation.go.jp/en/laws/view/3581/en> (Access data: 25.02.2023).

жазаланатын¹⁴.

Жаппай тәртіпсіздіктер кезінде агрессивті топтардың жаппай заңсыз әрекеттері қоғамдық тәртіпті өрескел бұзады, жағдайды тұрақсыздандырады, жаңа қылмыстар тудырады және мемлекет пен қоғамға үлкен зиян келтіреді. Енді жаппай тәртіпсіздіктер құрамының негізгі элементтерінің бірі қылмыстың субъектісіне тоқтала кетейік. Қазіргі кезде жаппай тәртіпсіздіктердің субъектісі жан-жақты зерттеуді қажет етеді.

Нәтижелер. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 272-бабына сәйкес жаппай тәртіпсіздіктердің субъектілері олардың ұйымдастырушылары мен белсенді қатысушылары болып табылады.

Жаппай тәртіпсіздік субъектісінің алғашқы белгісін сипаттай отырып, қылмыстық құқық теориясында зерттеушілердің көпшілігі кез келген қылмыстың субъектісі тек жеке тұлға бола алады деген пікірлер айтады. Атап айтқанда, Н.С. Таганцев қылмыстық әрекеттің субъектісі тек жеке тұлға бола алатындығын атап өтті [3, 122 б.]. Қазіргі заң шығарушылар мен зерттеушілердің бұл ұстанымы негізінен ТМД-ға қатысушы мемлекеттер үшін Модельдік қылмыстық кодекстің ұсыныстарына байланысты¹⁵, олар кейіннен бұрынғы КСРО-ның барлық елдерінің қылмыстық жауапкершілік туралы заңдарында бекітілген (Әзірбай Республикасының ҚК, Беларусь Республикасының ҚК, Ресей Федерациясының ҚК, Өзбекстан Республикасының ҚК, Тәжікстан Республикасының ҚК, Грузияның ҚК, Қырғыз Республикасының ҚК, Латвия Республикасының ҚК, Түркіменстан Республикасының ҚК). Осындай қылмыс субъектісінің ұқсас анықтамасы Испания, Нидерланды, Польша, ГФР, Жапония және әлемнің басқа елдерінде бар екенін атап өту керек.

Сонымен қатар әлемнің бірқатар дамыған елдерінің қылмыстық кодексінде жаппай тәртіпсіздіктер үшін жеке тұлғалардың ғана емес, заңды тұлғалардың да жауапкершілігі қарастырылған. Мысалы, Франция Қылмыстық кодексіне сәйкес мемлекеттен

басқа кез келген заңды тұлға қылмыстық жауапкершілікке тартылуы мүмкін. Бұл жерде заңды тұлғаларға коммерциялық қоғамдар, түрлі қауымдастықтар, қорлар, азаматтық-құқықтық бірлестіктер және т.б. жатқызылады. Заңды тұлғаларды қылмыстық жауапкершілікке тарту мүмкіндігі Австрияның ҚК-інде, Австралияның ҚК-інде, Бельгияның ҚК-інде, Данияның ҚК-інде, Норвегияның ҚК-інде және басқа мемлекеттерде де бар.

Біздің ойымызша, Молдова Республикасының Қылмыстық кодексі ерекше қызығушылық тудырады. Өйткені мұнда басқа посткеңестік республикалардан айырмашылығы жеке тұлғалармен қатар заңды тұлғалар да қылмыс субъектілері ретінде танылады. Біз қарастырып отырған проблеманы зерттей келе, саяси партиялар, қоғамдық ұйымдар мен бірлестіктер өздерінің мүдделері үшін жаппай тәртіпсіздіктерді ұйымдастыруы мүмкін. Сондықтан саяси партияларға, қоғамдық ұйымдарға және бірлестіктерге қылмыстық-құқықтық сипаттағы шараларды қолдану туралы заңды әзірлеу және қабылдау туралы қажеттілік туындайды.

Ендігі кезекте жаппай тәртіпсіздіктерге қатысушылардың жас ерекшеліктеріне және жауапкершіліктеріне тоқтала кетейік. Жаппай тәртіпсіздіктерге кәмелетке толмағандар да қатысқан кездері болады.

Олар ересектердің арандатушылық шақыруларына мойынсұнып, басталған жаппай тәртіпсіздіктерге шектен шыққан қатыгездікпен қатысушыларға қосылады. Әдетте бұрын қылмыстық жауапкершілікке тартылған немесе бірнеше рет қоғамдық тәртіпті бұзған жасөспірімдер агрессивті тобырдың құрамында болып, өте қатал іс-әрекеттер жасайды.

Әлемнің бірқатар елдерінің қылмыстық кодексі жаппай тәртіпсіздіктерге ұқсас қылмыс құрамдарының субъектілеріне төмендетілген жас мөлшерін белгілейді. Мысалы, Швейцария ҚК-нің 32-бабына сәйкес – 7 жасқа, Израиль ҚК-нің 34-бабына, Нидерланды ҚК-нің 77-бабына сәйкес –

¹⁴ Criminal Code of the People's Republic of China [Electronic resource] – Access mode: <https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/5375/108071/F-78796243/CHN5375%20Eng3.pdf> (Access data: 25.02.2023).

¹⁵ Модельный Уголовный Кодекс для государств-участников Содружества Независимых Государств [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.icrc.org/ru/doc/resources/documents/misc/ihl-nat-3.htm> (дата обращения: 25.02.2023).

12 жасқа, Франция ҚК-нің 122-8-бабына сәйкес – 13 жасқа, Корея Республикасы ҚК-нің 9-бабына, Германия ҚК-нің 19-бабына, Жапония ҚК-нің 41-бабына, Швеция ҚК-нің 17-бабына сәйкес – 14 жасқа толған есі дұрыс тұлға субъект деп танылады. Сонымен бірге жаппай тәртіпсіздіктерге қатысқан кәмелетке толмағандар үшін бұл елдердің қылмыстық заңында жеңіл жауапкершілік көзделген.

Ал бұрынғы КСРО елдерінің қылмыстық кодексіне келетін болсақ, оларда жаппай тәртіпсіздіктерге қатысушылар үшін төмендетілген жас шегі де бар. Атап айтқанда, Грузия ҚК-нің 225-бабында, Латвия ҚК-нің 225-бабында, Молдова ҚК-нің 285-бабында 14 жасқа толған есі дұрыс тұлғалар осы қылмыстың субъектілері болып танылады.

Қорытынды. Жоғарыда аталған барлық жағдайларды ескере отырып, қылмыс жасаған кезде 14 жасқа толған адамдар үшін жаппай тәртіпсіздіктерді ұйымдастыру және белсенді қатысу үшін қылмыстық жауапкершілікті қарастырған жөн деп санаймыз. Осыған сәйкес, 14 жастан 16 жасқа дейінгі адамдар қылмыстық жауапкершілікке

тартылған Қылмыстық кодексінің 15-бабында белгіленген қылмыстар тізіміне жаппай тәртіпсіздіктерді енгізу қажет.

Жаппай тәртіпсіздіктер үшін қылмыстық жауапкершілік бойынша шетелдік заңнаманы талдау кейбір тұжырымдар жасауға мүмкіндік береді:

- Көптеген елдерде жаппай тәртіпсіздіктер қоғамдық тәртіпке қарсы қылмыс ретінде танылады;

- Қоғамдық тәртіпті «жаппай» бұзудың анықтамасының бірнеше нұсқалары бар:

а) жаппай тәртіпсіздікке қатысушылардың нақты саны көрсетіледі (Ұлыбритания, АҚШ);

б) «жаппай тәртіпсіздік» термині әр мемлекетте әртүрлі қолданылады: мысалы, «жиын» – Австрия, Франция; «заңсыз жиналу» – Дания, Испания; «тобыр» – Швеция, Жапония; «адамдар тобы» – ГФР, «халық массасы» – Қытай; «көп жиналған адамдар» – Корея;

- «Жаппай тәртіпсіздіктер» арқылы құқыққа қайшы әрекет жасаған субъектілердің жасы шетелдік заңнамаларды әртүрлі болып келеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Авенов, Т.К. К вопросу совершенствования административной ответственности за нарушение порядка организации и проведения публичных мероприятий / Т.К. Авенов // Құқық қорғау органдары академиясының жаршысы. – 2019. – №2(12). – С. 10-16.

2. Меньших, А.А. Уголовная ответственность за нарушения общественного порядка по законодательству Франции [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.lawmix.ru/comm/2195> (дата обращения: 24.06.2023).

3. Таганцев, Н.С. Русское уголовное право. Лекции: часть общая: В 2-х т.. Т.1 / Н.С. Таганцев; сост. и отв. ред.: Н.И. Загородников. – М.: Наука, 1994. – 380 с.

References:

1. Avenov, T.K. K voprosu sovershenstvovaniya administrativnoj otvetstvennosti za narushenie porjadka organizacii i provedeniya publichnyh meroprijatij / T.K. Avenov // Құқық қорғау органдары академиясының жаршысы. – 2019. – №2(12). – С. 10-16.

2. Men'shih, A.A. Ugolovnaja otvetstvennost' za narusheniya obshhestvennogo porjadka po zakonodatel'stvu Francii [Elektronnyj resurs] – Rezhim dostupa: <https://www.lawmix.ru/comm/2195> (data obrashheniya: 24.06.2023).

3. Tagancev, N.S. Russkoe ugovnoe pravo. Lekcii: chast' obshhaja: V 2-h t.. T.1 / N.S. Tagancev; sost. i otv. red.: N.I. Zagorodnikov. – M.: Nauka, 1994. – 380 с.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT AUTHORS

Серікқазы Күмісбекұлы Күмісбеков – Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының әкімшілік-құқықтық пәндер кафедрасының

профессоры, философия докторы (PhD), қауымдастырылған профессор, e-mail: skumisbekov@mail.ru.

Күмісбеков Серікқазы Күмісбекұлы – профессор кафедры административно-правовых дисциплин Карагандинской академии Министерства внутренних дел Республики Казахстан имени Б. Бейсенова, доктор философии (PhD), ассоциированный профессор, e-mail: skumisbekov@mail.ru.

Kumisbekov Serikkazy Kumisbekuly – Professor of the Department of Administrative and Legal Disciplines of Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov, Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor, e-mail: skumisbekov@mail.ru.

Сырым Маратұлы Әбіжанов – Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің М. Есболатов атындағы Алматы академиясының қылмыстық құқық және криминология кафедрасының доценті, философия докторы (PhD), e-mail: abizhanov@mail.ru.

Абижанов Сырым Маратович – доцент кафедры уголовного права и криминологии Алматинской академии Министерства внутренних дел Республики Казахстан имени М. Есбулатова, доктор философии (PhD), e-mail: abizhanov@mail.ru.

Abizhanov Syrym Maratovich – Associate Professor of the Department of Criminal Law and Criminology of the Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Esbulatov, Doctor of Philosophy (PhD), e-mail: abizhanov@mail.ru.